

Csányi Vilmos

LEVEGŐT

Lélegzetelállító etológia

Open Books

Egyszemélyes kultúrák

Komplex rendszereket, kultúrákat csak történetük felderítésével lehet igazán megismerni. Köztudott ez a tény a biológiában, e felismerésen alapszik a biológiai evolúció elmélete, de alkalmazható a fenti megközelítés a társadalom és az emberi személyiség rendszereire is, mert ezeket is jól ismert evolúciós folyamatok hozzák létre.

Ha az ember kíváncsi arra, milyen folyamatok befolyásolják, milyen erők formálják a globalizálódó társadalmat, mi vár a hagyományos kultúrákra, mi lesz a funkciója – lesz-e egyáltalán – az emberi személyiségnek, akkor szükségképpen történeteket kell vizsgálnia.

Az emberi evolúció leglényegesebb története a zárt, együttműködő csoportok kialakulásának folyamatáról szól. Az emberi csoportszerkezet nagymértékben különbözik az állatoknál megfigyelhetőktől. Az állati csoportok szerveződésének alapvető vonása az egyedek folyamatos, kíméletlen versengése. Ezen a versengésen belül az esetenként megfigyelhető együttműködés csak a közösen elérhető erőforrásokért alakul ki. Az állati csoportok genetikailag

nyitottak, egy-egy generációnyi idő alatt a csoport számottevő része elvándorol vagy cserélődik, ezért az egyedektől független csoportentitás nem alakul ki, a csoporthoz való kötődés is az egyedek kölcsönhatásain keresztül valósul meg.

Az emberi csoportokra az egyedi versengés viszszaeszesorulása és a csoportok közötti versengés felerősödése a jellemző. Megjelenik az egyedektől, egyénektől független, autonóm csoportentitás mint új, szociális szerveződési szint, amelynek saját érdekei képesek háttérbe szorítani a csoporttagok egyedi érdekeit.

Az emberszerű csoportokban élőket a következő, genetikailag megalapozott, fajspecifikus tulajdonságok jellemzik:

1. Szeretnek közös akciókban részt venni.
2. Szeretnek közös konstrukciókat (absztrakt, tárgyi, szociális apparátusokat) készíteni.
3. Kialakítanak és elfogadnak közös hiedelmeket.
4. Hűségesek a csoportjukhoz, és a csoport érdekében a saját érdekeiket képesek háttérbe szorítani, a csoportért akár életüket is feláldozzák.

Ezek a tulajdonságok akkor működnek optimálisan, ha a csoport zárt, létszáma nem nagyobb százszázhusz főnél, amelyből harminc-negyven felnőtt, és a csoporttagok szocializációja a zárt csoportban zavartalanul folyik. A négy tulajdonság együtt egy

nagyon erőteljes *rendszervező* képességnek feleltethető meg. Minden ember genetikai öröksége, biológiai adottsága, hogy társai környezetében azonnal szociális rendszerek konstrukciójával kezd el foglalkozni. Közös akciókat, közös konstrukciókat, közös hiedelmeket hoz létre, meglehetősen nagy szabadsággal. Ebbéli szabadságának legfőbb korlátait éppen az általa létrehozott szociális struktúrák képezik.

A fajspecifikus embertulajdonságok hozták létre az ember kultúrateremtő képességét is. Leegyszerűsítve a következőképpen határozhatjuk meg a kultúrát: olyan, működő, funkcionálisan zárt rendszer, amelynek interakcióban lévő komponensei emberek, tárgyak és hiedelmek. Az interakciók eredménye a kultúra komponenseinek folyamatos megújulása, replikációja. A tárgyak és a hiedelmek az emberek közös akciói és konstrukciói során jönnek létre. A különböző kulturális rendszerek alkalmazásuktól függően a csoportok hosszú távú fennmaradási képessége erősen különbözik. Ennek következményeképpen a csoportok közötti erős szelekció biztosítja, hogy csak azok a komponensek maradjanak meg egy adott kultúra funkcionális komponenseként, amelyek nem gátolják vagy éppen serkentik az egész rendszer működését. A kultúra egésze így egy magában való, rendszer természetű entitás, amelynek minden komponense és mértéke a fennmaradást szolgálja. A négy biológiai tulajdonság számos egyszerűbb mechanizmusban fejeződik

ki. Ilyen például az ember indoktrinálhatósága, amely a humánológia szerint lehetővé teszi, hogy a csoport hiedelmeinek, ideológiáinak a lehető legegyszerűbb, fekete-fehér változatát is elfogadják a csoport megfelelően szocializált tagjai. Ilyen a rítusok végzésének kommunikatív és tudást hordozó funkciója, de ide sorolhatók a ritmust, a harmóniát, a konstrukciókban a kerek egészet kereső emberi tulajdonságok is.

Világos tehát, hogy a csoportkultúra közös, szociális képződmény, amelynek létrehozásában és működtetésében a csoport minden tagja részt vesz. Természetesen a csoporttagok – mások és saját maguk számára – mint egyének, személyiségek is megjelennek. A korai csoportkultúrákban azonban az egyén csak a csoportkultúra részeként volt képes kifejeződni. Részben azért, mert szocializációja zavartalan volt, azt tanulta meg magáról gondolni, amit a csoport kultúrája számára előírt, másrészt azért, mert a korai csoportok zártak voltak, és minimális kontaktust teremtettek idegen csoportokkal. Különböző számítások szerint mintegy húszezer évvel ezelőtt egész Európában körülbelül tízezer ember élt, kisebb, száz-százhusz fős csoportokban, amelyek egymástól igen távol helyezkedtek el, és csak négyöt csoport tartott fenn alkalmi, főként tárgyak és nők cseréjére szorítkozó kapcsolatokat. Ilyen körülmények között a kultúra saját evolúcióját igen lassú változások jellemzik, minden kultúra független rendszerként vesz részt a csoportok önfenntartó

versenyében, és saját magának kell felfedeznie, létrehoznia azokat az esetleg jobb, megfelelőbb komponenseket, amelyek ebben a versenyben segítik. A hiedelmek cseréje, rekombinációja ritka esemény volt. Gondos vizsgálatok azt mutatják, hogy az emberi invenciók száma szoros korrelációt mutat az adott populáció létszámával, tehát a zárt, kis létszámú csoportok kulturális evolúciója szükségszerűen lassú volt.

Sajátos viszony alakult ki a csoportkultúra mint magában való rendszer és a kultúrát hordozó csoporttagok, egyének között. A szocializáció során a kultúra globális rendszerét, hiedelmeit, értékeit, történetét tanulással sajátította el az egyén, ugyanakkor mindennapi életével, saját cselekvéseivel, saját tapasztalataival, saját hiedelmeivel maga is hozzájárult a közös kultúra gyakorlásához és esetleges lassú változásához. Ebben a kettőségben a kultúra mint független szociális realitás jelent meg az egyén számára, aki a maga személyes, lokális vizsgálataival folyamatosan igyekezett a saját tapasztalatait a kultúra közös kommunikációs rendszerében megfogalmazni. Az egyéni, önálló, független gondolkodásnak nem sok tere adódhatott, inkább devianciának tekinthették, mint természetesen gyakorolható jognak.

A csoportkultúrák ideje valószínűleg több millió évig tartott, és az ember, az emberi elme olyan genetikai változásokon ment keresztül, amely számára a csoportkultúrát tette biológiailag optimális környezetté. Az utolsó néhány tízezer évben azon-